

УДК 130.2:008:[327.5+327.8+355.4]:341.3
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.3>

АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ВІЧНОГО МИРУ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА ЗА УМОВ ВІЙНИ

Наталія Денисенко

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
факультет соціології і права, кафедра філософії
просп. Перемоги, 37, 03056, м. Київ, Україна*

Тетяна Щириця

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
факультет соціології і права, кафедра філософії
просп. Перемоги, 37, 03056, м. Київ, Україна*

У статті актуалізується філософсько-практичні проблеми концепції вічного миру за умов несправедливої, терористичної і цинічної війни РФ проти України. У ситуації, що склалася в світі після 24 лютого 2022 р., постає нагальна потреба і необхідність ґрунтовної філософської рефлексії проблем віднаходження засобів запобігання і відвернення війн, а також механізмів відтворення людяності. У цьому відношенні досвід європейських філософів, особливо філософів XVII–XVIII ст., епохи Просвітництва має універсальне значення і окреслює напрямки практичного застосування щодо поставання і забезпечення стану вічного і справедливого миру як безумовної, найвищої цінності та антиподу війни. На базі структурно-функціонального, феноменологічно-герменевтичного та компаративного підходів здійснено філософську рефлексію таких феноменів як мир і війна, виявлено специфіку їх інтерпретації та обґрунтування в контексті парадигмальності історичного розвитку філософського знання. Досліджено генезу концепції «вічного миру» та її остаточне оформлення в філософській творчості І.Канта в аспекті виявлення регулятивного характеру ідеї вічного миру і можливості її інституційного забезпечення. Вічний мир потребує імплементації в контексті пошуку таких дієвих правових механізмів, які виконують функції запобіжників і попередження воєн, що ґрунтуються на цінностях свободи і справедливості. Розглянуто важливі віхи конституювання змістового поля тих цінностей і норм, які закладаються проектами «вічного і справедливого миру» як антитези війни й насиллю. У статті артикульовано, що специфіка вічного миру полягає в його структурованому характері на засадах верховенства права і справедливості, на відміну від дестабілізуючого стану війни. Мир як мета, цінність і смисл цивілізаційного поступу – це сконструйований стан, який має постати як результат організаційних зусиль багатьох складників соціального розвитку. Це прояв тенденції «комунікативної раціоналізації» (Ю.Габермас), що обумовлюється взаємодією та взаємовпливом політичних і моральних норм, які на протигагу процесам ентропії, хаосу і дегуманізації, виступають базовими чинниками гуманізованого впорядкування світу людського співжиття.

Ключові слова: вічний мир, війна і мир, суспільна угода, права людини, соціальна справедливість, рівність, свобода.

Метою людського суспільства є всезагальний мир і безпека
Ян Амос Коменський

Актуальність дослідження. Росія напала на Україну, здійснивши неспровоковану масштабну агресію. Путінська навала атакувала базові міжнародні принципи і правила мирного співіснування. Триває безпрецедентна, найзапекліша, жорстока та цинічна війна в Європі з часів Другої Світової війни. Після подій, починаючи з 24 лютого 2022 року скептичний вислів представника Франкфуртської школи Т.Адорно «Як можлива філософія після Аушвіцу?» трансформувався у запитання «Як можлива філософія після трагедій у Бучі, Бородянці, Ірпені, Маріуполі...?». Той рівень знелюднення і дегуманізації, якого сягнуло російське суспільство та притаманна йому політична культура, вимагають ґрунтовної належної філософської рефлексії з віднаходженням аргументів відповідей, що мають забезпечити неможливість відтворення «Можем повторити». У цьому контексті досвід європейських філософів, які переймалися віднаходженням засобів запобігання та відвернення війн, особливо філософів XVII–XVIII ст., епохи Просвітництва, має універсальне значення і практичне спрямування. Прагнення тривалого миру – це найбільш помітна і незаперечна характеристика історії процесу цивілізаційного розвитку людства. В цьому сенсі концепція вічного миру набуває актуальності як вирішальний крок думки в напрямку створення такого символічного універсуму, який би послуговував запорукою порозуміння, злагоди та дотримання традиції, що бере свій відлік з прадавніх часів, а в сучасному вимірі розгортається імперативами демократії, дотримання прав людини та вимог свободи нічим не обмеженої комунікації (Ю. Габермас). Дороговказом на цьому шляху постають ідеали права, справедливості та рівності як засади поставання стану мирного співіснування.

Мрія про вічний мир супроводжувала людство протягом тривалої історії його становлення як цілісності та суб'єкту історичного поступу, починаючи від ідеалу життя без воєн, дотримання загальноновизнаних норм справедливості, до ідеї про мир як найвищої та безумовної цінності, яка була зумовлена страшним досвідом XX століття. Проблема досягнення вічного миру залишається вкрай актуальною й для XXI століття. Життя на Землі постало перед реальною загрозою свого знищення і подальшого існування як наслідку термоядерної війни: у разі реалізації такої можливості людство має всі шанси здобути «вічний мир», але в його негативному варіанті – як «вічний мир на всесвітньому цвинтарі людства» [1, с. 195]. Отже, майбутнє сучасної цивілізації залежить від необхідності віднаходження значущості ідеї миру як безумовної та найвищої цінності. Тому звернення до концепції «вічного миру», яка артикулює життєво необхідні питання щодо умов і можливостей досягнення миру, припинення воєн, постає актуальним засобом збереження життя на Землі.

Метою статті є розгляд генези ідеї вічного миру та її остаточне концептуальне оформлення в філософській творчості І. Канта в аспекті виявлення регулятивного характеру ідеї вічного миру і можливості його інституційного забезпечення в контексті пошуку дієвих правових механізмів запобіжників і попередження воєн. Вказані механізми постають похідною філософської рефлексії феномену війни як соціального явища, яке розглядається в контексті конфлікту і міри його ескалації, а також перспективи розбудови громадського миру. Методологією дослідження є структурно-функціональний, феноменологічний, герменевтичний, історичний та компаративний підходи.

Виклад основного матеріалу. З'ясування становлення концепції «вічного миру» вимагає змістовного філософського прояснення таких понять як мир і його антиподу – війни, оскільки останні були притаманні людству протягом всієї історії його становлення. Досліджуючи можливості філософії в питаннях війни, ми можемо констатувати, що

здійснюючи рефлексію феномену війни, філософія здатна збагнути специфіку цих руйнівних процесів, артикулюючи їх сутність. Осягнення останньої є засадою виходу в практичну площину дії щодо можливості припинення воєнних конфліктів і розуміння того, як класти їм край, а також віднаходження запобіжників можливим війнам.

Філософська рефлексія стосовно будь-якого явища завжди передбачає вихід у сферу з'ясування його причинного характеру, що власне було в свій час обґрунтовано Аристотелем у трактаті «Метафізика», яка розглядається в контексті першої філософії як вчення про перші причини і начала буття. Так само ґрунтовний філософський аналіз феномену війни передбачає її розгляд на рівні причин, що зумовлюють війни. Не дивлячись на множинність теорій щодо причин війни – серед провідних теорій можна згадати, приміром, теорію про вроджену людську агресивність або деякі економічні теорії, які постулюють війну як відповідну форму економіки, – з'ясувати остаточно питання чинників війни науці поки не видається можливим. Але ми можемо виявляти причини тієї чи іншої війни, які можна предметно розглянути, виходячи власне з історичного контексту. Тому можна констатувати наявність певних складнощів щодо виявлення комплексу причин, що призводять до війни, але в будь-якому разі ми можемо з'ясувати неминучість воєн за певних політичних устроїв.

Дж. Роулз у своїй «Теорії справедливості» показав, що держава, як й інші соціальні інституції, має своє виправдання тоді, коли її вважають справедливою [2, с. 143]. Так само ми можемо говорити і про війни в контексті справедливості. Загальне уявлення про війну як певне соціальне явище, яке розглядається в контексті конфлікту і міри його ескалації, вимагає свого переосмислення в кожну конкретно-історичну епоху, тим більше, якщо війна безпосередньо триває, як наразі російсько-українська війна. З'ясовуючи характерні риси та особливості такого феномену як війна, М. Попович акцентував той факт, що ще Августин вів мову про справедливі і несправедливі війни. Визначаючи специфіку російсько-української війни він зауважував: «наша війна справедлива не тільки тому, що вона оборонна і що вона захищає нашу землю. Річ у тому моральнісному змісті, який вона має від початку. Ми воюємо за свободу» [3, с. 5]. Наші мужні захисники виборюють цінності і норми людського співжиття у європейському вимірі. М.Попович підкреслював: «... про кожну війну можна питати, який вона має смисл для її учасників, для їхніх нащадків і для людства в цілому... Ми мусимо в цих складних умовах об'єктивно, по-науковому визначити... риси того миру, який маємо вибороти як наслідок наших змагань» [там само].

Західна філософія, артикулюючи проблему війни, істотно змінює свої погляди на цей феномен в контексті свого історико-філософського становлення. Починаючи з античної традиції, ми можемо констатувати наявність вже різних точок зору щодо війни – як прихильність, так і певний пацифізм. Останній виявляється вже у кініків, які, прагнучи жити за природою, заперечували не тільки політичну систему, але й війну як стосунок. Космополітизм, який вони розробляли, паралельно йшов з ідеєю вічного миру між людьми. У Аристотеля війна постає як звичайна річ, так само, як і рабство, оскільки частина людей, за Аристотелем, від природи призначені бути рабами. Античні мислителі прагнули лише до усунення міжусобних війн (внутрішній мир), а зовнішній мир поставав лише короткою перервою між війнами. Переважна більшість мислителів у цей період вважали правомірним вести війни проти інших народів, оскільки війна виявлялася основним джерелом здобуття рабської сили для підтримання та забезпечення рабовласницького типу господарства.

В епоху Відродження конфлікти та війни між державами починають обґрунтовуватися діями правителів, тим самим позбавляючи їх сакралізованого виміру.

Основні концепції в осмисленні війни і миру виникають у період Нового часу XVII–XVIII ст. Провідною теорією щодо походження суспільства в цей період постає суспільна

угода та теорія природного права, більшість прихильників якої виходили з того, що війна є природним станом людства. Провідний теоретик суспільної угоди Т. Гобс постулює, що людській природі притаманне природне прагнення до війни, яке виявляє себе в можливості позбавити іншого обмежених ресурсів для життя, привласнити їх, що призводить до суцільного стану війни – «війни всіх проти всіх» як природного стану [4]. Звісно, соціальну робінзонаду філософ використовує як необхідну абстракцію, щоб пояснити механізми становлення суспільства в контексті суспільної угоди. Але відкинути цілком соціальну генезу людської буттєвості не видається можливим, оскільки люди завжди жили групами. І те, що пов'язано зі специфікою війни, завжди мало змогу відбуватися між групами. Тому ми можемо констатувати, що війна – завжди спільна, колективна справа. Головна інтенція Т. Гобса полягає в тому, що людській природі притаманне прагнення відбирати те, чого бракує. Отже, на рівні конфліктного співіснування малих і великих груп людей ми можемо констатувати схильність до війни як природного стану, притаманного людській природі взагалі. Але коли мова йде про причини війни, то їх треба шукати в інтересах і політичних стосунках саме в контексті стосунків між спільнотами. Війна в такому розумінні постає як інший спосіб ці стосунки організувати, не дивлячись на радикальність такого засобу.

Необхідно зафіксувати для нашого дослідження, що традиція осмислення миру як вищої цінності і його антиподу – війни – починає систематично розроблятися у Г. Гроція (початок XVII ст.) і остаточно оформлюється у І. Канта (наприкінці XVIII ст.). Гуго Гроцій у своєму трактаті «Про право війни і миру», роблячи спроби систематизувати уявлення філософів про війну, згадує Цицерона, який визначає війну як змагання силою. Продовжуючи таку інтенцію щодо осмислення сутності війни, Г. Гроцій говорить про неї як про певний стан, а не дію, а саме: стан боротьби через застосування сили. Також Гуго Гроцій одним із перших висуває ідею про встановлення миру між усіма народами світу, а не тільки в контексті християнських народів Європи.

У історичному контексті підґрунтям народження ідеї вічного миру постало зростання все більшої загрози війни для народів Європи. Багаторічні війни змусили мислителів шукати шляхи запобігання воєнним конфліктам, у зв'язку з чим склалася гуманістична традиція, яка пов'язана з концепцією та проєктами «вічного і справедливого миру» як антитези війни і насилля.

Історичні корені ідеї всезагального миру сягають глибокої давнини. Так, у міфах народів Азії, Європи та Америки можна віднайти уявлення про «золотий вік» людства, коли всюди панував мир. Уявлення про всезагальну гармонію містяться у «Ведах» (близько XV–V ст. до н.е.), «Авесті» (від IX ст. до н.е. до III ст. н.е.) – священній книзі давніх персів, де минуле зображується як час достатку, спокою та миру. В античних філософів, таких як Демокрит, Платон та Аристотель, стоїки можна віднайти погляди щодо розуміння миру. Але мир розглядався ними тільки як проблема відношень між грецькими державами-полісами.

Для ранніх християнських філософських концепцій миру без воєн (головне значення серед яких належить вченню Блаженного Августина) є характерним перехід від натуралістичних концепцій війни та миру до сакралізованого тлумачення проблеми війни. У Середньовіччя Європа поступово виробила духовну самоідентифікацію як *Respublica Cristiana* – «Християнська республіка», яка була протиставлена народам, позбавленим «Христової благодаті». Найвідоміші європейські проєкти Середньовіччя щодо питань миру – це проєкт П'єра Дюбуа «Про припинення воєн та суперечок у королівстві Франція» та проєкт чеського короля Іржі Подебрада «Трактат про встановлення миру у світі християнському» – зводилися до об'єднання християнських держав для війни з «невірними», а ідеалом загального миру залишався мир серед християнських народів Європи.

Іржі Подебрад, пропонуючи створити союз, зазначав, що його учасники повинні дати згоду не застосовувати зброю, встановити мир у християнській Європі, покінчити з війнами і насиллям: «турбота про мир немислима без справедливості..., адже зі справедливості мир народжується і зберігається» [5, с. 20].

Епоха Відродження надає нового звучання проблемі миру та засобів його досягнення. Сам термін «вічний мир» до часів Відродження можна було віднайти тільки в богословських трактатах і дипломатичних документах – мирних угодах, а відтепер він увійшов у філософські доктрини як провідний елемент етичних програм. У зв'язку з цим потрібно згадати вступ до трактату Піко дела Мірандоли «Про гідність людини» (1482 р.), в якому він наголошує: «Дома у нас іде тяжка міжусобна ворожнеча і громадянська війна. Якщо б ми захотіли, якщо б пристрасно побажали такого миру..., то єдиним, що заспокоїло і утримувало нас повністю, – це філософія моралі... І якщо, турбуючись про себе, ми побажали б тоді вічного миру, він наступив би» [6]. Останнє засвідчує усвідомленість мислителями епохи Відродження залежність принципів вічного миру, які обґрунтовуються етичними чинниками. Згодом Еразм Роттердамський оприлюднює «Скаргу миру» (1516 р.), де окреслює біди та негаразди, які є наслідками війни. Мир – це «джерело, батько, годувальник, примножувач і захисник усього найкращого... Без мене (Миру – авт.) ніколи й ніде не буває процвітаючого, надійного, чистого і святого... Війна ж, навпаки, противна усьому сущому: війна – першопричина всіх бід і зол...Через війну все руйнується, прекрасне і корисне знищується» [7, с. 71–72]. І щоб запобігти наслідкам війни обґрунтовує механізми запровадження всезагального миру.

У процесі становлення й розвитку ідеї миру без воєн та єдності особливе місце належить проєктам XVII століття. Загальна інтеграційна теорія сформується в епоху Просвітництва, але її основу складають європейські проєкти М. Сьюлі, Е. Крюсе, Я.А. Коменського і В. Пенна. Вони не будуть серйозно сприйняті сучасниками, але їхні положення будуть використані в XIX–XX ст.

У період Нового часу продовжується процес десакралізації проблем війни та миру та обґрунтовуються ідеї їх природно-правової специфіки, пропонуються нові державно-правові механізми врегулювання відношень з приводу війни та миру, які починають виходити з принципів свободи, рівності, демократії, проголошуються ідеї всезагального миру, заснованого на мирному вирішенні конфліктів.

Відправними концептами філософської рефлексії проблем миру та війни в XVII ст. постають суспільна угода та природне право. (Т. Гоббс – «війна всіх проти всіх», Ш. Монтеск'є – «стан миру в суспільстві є природним», Ж.-Ж. Руссо – «війна і мир – це відношення між державами»). О. Біла, визначаючи ознаки суспільної угоди в контексті делегування народом певної частки своїх прав і свобод правителю, акцентує відмінність між Гобсівською і Локівською теоріями суспільної угоди: «У Гобсівській теорії це відбувається для створення певних обмежень і пригнічення злої та агресивної природи людини, а у Локівській – для забезпечення спільного блага і рівних можливостей». У свою чергу, в своєму трактаті «Про суспільну угоду» Ж.-Ж. Руссо обґрунтовує такий тип суспільства, який «забезпечував би добробут і безпеку всіх громадян, а не партикулярні інтереси певних політичних сил» [8, с. 224]. Осягнення природних законів призводило до розуміння необхідності припинення воєн і укладання угод між країнами, оскільки спустошення, спричинені воєнними діями, затримували суспільний розвиток. Особливо негативні наслідки спричинила Тридцятилітня війна (1618–1648 р.р.), в якій задіяні були майже всі держави Європи. У цих умовах з'являються проєкти «єдиної Європи», метою яких було запобігання воєнним конфліктам. Першим таким проєктом XVII ст. був «Великий план» (1638 р.)

Максиміліана де Бютона Сюлі, який запропонував проєкт європейської федерації, заснований на мирі та домовленості, але виключно в інтересах французького абсолютизму. Лейтмотивом «Великого плану» Сюлі була не так релігійна спільність європейських країн, як прагнення усунути міждержавні конфлікти в Європі. «Великий план» Сюлі, цей відомий утопічний проєкт створення християнської республіки, позиціонується як перший із грандіозних планів інтеграційних стратегій об'єднання Європи для забезпечення стану миру, які зрештою заклали основи створення Європейського Союзу. Ідеї створення спільних європейських установ для боротьби зі зовнішньою загрозою, гарантування внутрішнього миру і розв'язання суперечок мирним шляхом визначили подальший напрям утворення об'єднаної Європи. Схожі ідеї спільної боротьби та підтримання стабільності висловлював також Е. Лакруа, який 1623 р. висунув пропозицію створення об'єднання європейських держав із столицею у Венеції.

Суть ідеї «вічного миру», яку висловив герцог де Сюлі і яка набуває концептуального оформлення у XVII полягає саме в сконструйованому характері миру. Постає ціла традиція створення проєктів таких організацій, які б завадили виникненню війни як повсякденної даності. У де Сюлі вічний мир постає як проєкт міждержавної угоди, що має слугувати гарантом і запобіжником воєн. Тут в певному сенсі можна провести паралелі між Гобсом і де Сюлі в сенсі застосування принципів суспільної угоди. У Гобса в його відомій праці «Левіафан» ми віднаходимо, що суспільна угода є альтернативою війни природного стану «війни всіх проти всіх», який нічого не гарантує [4]. І для того, щоб позбутися цієї неврегульованості, непередбачуваності та незручності, люди мають домовлятися, щоб скласти сукупну силу, яка буде перевищувати окрему силу будь-кого. Ідея суспільства, за Гобсом, полягає в тому, що коли ми домовляємося і укладаємо угоду, ми відмовляємося від окремих бажань, прагнень стосовно інших на користь суверена, який забезпечує дотримання певних принципів.

Новаторство де Сюлі полягало в тому, що принцип суспільної угоди він застосовував вже не по відношенню до людей, які об'єднуються в суспільство, а по відношенню до суспільств, які становили Європу XVII ст. Тобто, мова йшла про створення організації європейських держав, які покладають на себе обов'язок діяти за певними правилами і проти порушників цих правил погоджуються виступати колективно. Надалі ми можемо вже говорити про цілу низку трактатів про вічний мир і відомих мислителів, які приділяли увагу вказаним аспектам і розробляли цю ідею.

Серед авторів європейських проєктів XVII ст. слід згадати Емеріха Крюсе та його книгу «Новий Кіней, або думки про стан, який дає можливості та засоби встановлення всесвітнього миру і свободи торгівлі у всьому світі. Монархам та суверенним правителям Європи» (1623 р.). Саме Е. Крюсе починає розробляти концепцію «вічного миру» як стану загального миру, свободи і розвитку торгівлі у всьому світі. На його думку, досягнення миру в середині країни – це тільки половина справи; важливішим є зовнішній мир. Тому встановлення всесвітнього миру за межами країни – краща гарантія її внутрішнього розквіту. Можливість усунення конфліктів і воєн вбачається через необхідність усвідомлення єдності людей та їх взаємозв'язку. У Крюсе вже намічаються інституційні аспекти забезпечення всезагального миру – через створення Ради Асамблеї та міжнародного третейського суду як запобіжника воєн. У заключній частині трактату Крюсе подає картину загального миру, необмеженого лише Європою або християнським простором: «Ми не хочемо ніякого невидимого миру, ніякого миру на три дні, а хочемо тривалого миру на добровільній і рівній основі, миру, який кожному дає те, що йому належить: бюргеру – його привілеї, іноземцю – право гостя, а всьому світу – свободу в торгівлі та спілкуванні» [9].

Також до розроблення ідей «вічного миру» долучився чех Ян Амос Коменський, який через декілька десятиліть після Е. Крюсе написав трактат «Загальна порада людському роду, і перш за все вченим і благочестивим властителям Європи, для виправлення людських справ», який також є проєктом створення єдиного європейського, а надалі – світового об'єднання. Він постулює, що метою людського суспільства має бути загальний мир та безпека, які є засадами загального блага як найвищого закону для людських спільнот. Але для цього необхідно знищити будь-яку можливість ворожнечі та воєн. Я. Коменський вказує три причини розділення людей – різниця в поглядах, ненависть, відкрита ворожнеча та гоніння. Вихід він вбачає, так само як і гуманісти Відродження, в покращенні людських якостей. Коменський пропонує створити нову філософію, нову релігію і нову політику, засновані на законах загальності, простоти та добropорядності. «Що шукає нова філософія? Миру думки з речами шляхом істинного пізнання... Що шукає нова політика? Миру зі всіма людьми... Що шукає нова релігія? Миру з Богом, щоб ніхто не відчув його гніву» [там само].

У розпал чергової Європейської війни між Англією та Францією з'являється детальний європейський проєкт, який належав англійському політичному та громадському діячеві Вільяму Пенну, відомому як засновник англійської колонії в Північній Америці, що була названа на його честь Пенсильванією. Пенн пропонує мирний проєкт, що базується на принципах міжнародного права, який оприлюднює в трактаті «Дослідження про сучасне і майбутнє миру в Європі шляхом створення європейського Конгресу, Парламенту або Палати держав» (1693 р.). Тут Пенн продовжує гуманістичну традицію своїх попередників. Свій трактат він розпочинає епіграфом, складеним з Біблії та Цицерона: «Блаженні миротворці» (Євангеліє від Матвія 5, 9); Нехай зброя поступиться тозі (Цицерон). Починаючи трактат з опису кровопролитних воєн в Європі та тих страждань, які вони несли європейським народам, В. Пенн характеризує переваги миру, які він вбачає в розвитку промисловості, зростанні торгівлі та комерції, будівництві, забезпеченні різноманітних проєктів для мирного життя. Найкращим засобом досягнення миру, на його думку, є справедливість, яка постулюється як у сфері внутрішніх, так і зовнішніх зносин: «...справедливість є плодом діяльності уряду, подібно до того, як сам уряд є наслідком суспільства, яке... виникло шляхом розумної угоди людей про мир» [10]. Основна думка В. Пенна – створення, знов таки, всесвітнього союзу держав, «виходячи з того ж принципу, який спонукав людей створити суспільство із любові до миру й порядку» [там само]. Він наголошує на важливості миру як результату суспільної угоди: «мир підтримується силою права, яке є плодом діяльності уряду, так само як уряд створюється суспільством, а саме суспільство – взаємною угодою». Пенн вперше обґрунтовує устрій європейського парламенту, який буде створений за два з половиною століття по тому в межах Римського договору 1957 р. про утворення Європейського економічного співтовариства. Він розглядає склад Верховної установи, або Палати держав, яку він визнає як Загальноєвропейську установу, ретельно описує процедуру її роботи, щоб запобігти будь-яким непорозумінням і порушенням принципу справедливості. Пенн також доказово відводив можливі заперечення проти даного проєкту і, навпаки, говорив про реальні вигоди, що впливають з нього, а саме: запобігання великого кровопролиття, яке несуть із собою війни; відновлення доброго імені християн «в очах нехристиянських народів»; позбавлення від великих витрат на війну; розвиток науки і освіти; безпека торгівлі та сполучення. Політичний реалізм Пенна полягає в тому, що «завоювання, підтвержене договором та укладанням миру, є прийнятним

правовим встановленням», хоча і «штучним», але забезпечує «надійність важливих правових понять» [11, с. 24–27].

Подальше осмислення проблеми вічного миру вже у XVIII ст. продовжує Сен-П'єр «Записки про збереження вічного миру в Європі» (1712 р.), Ж.-Ж. Руссо «Думки про вічний мир» (1782 р.). Суголосні думки про підстави можливості вічного миру ми можемо віднайти й у таких відомих філософів, як Джамбатіста Віко, Шарль Луї де Монтеск'є, Вольтер, Йоган Готліб Гердер, Йоган Готліб Фіхте, що засвідчує про потужну гуманістичну традицію осмислення ідеї миру в європейському контексті. Тому виявляється не виправданим асоціювати з становленням ідеї вічного миру виключно І.Канта, хоча така точка зору зустрічається серед науковців [12, с. 45]. Звісно, Канту належить всебічне філософське обґрунтування концепції «вічного миру», яка набуває класичних форм і остаточного завершення в його відомому трактаті «До вічного миру» (1795 р.), але при цьому він продовжує потужну гуманістичну інтелектуальну традицію, яка склалася ще до нього.

Проблематика миру розглядається Кантом в трансцендентальному і прагматичному вимірі. Прагматичність знаходить свій вияв і в специфіці самої назви трактату «До вічного миру», яка артикулює напрямку руху і практичне застосування висунутих Кантом положень щодо вічного миру. Розглянемо ті положення кантівського трактату про вічний мир, які постають актуальними і для сучасного світу, оскільки охоплюють сутнісне розуміння специфіки миру і війни.

Перша частина трактату містить шість попередніх статей, які мають статус «трансцендентальних приписів» і уможливають дієвість основних положень угоди, що мають забезпечити поставання сталого миру. Перше положення: «Жоден мирний договір не повинен вважатися таким, якщо при його укладенні таємно зберігається основа нової війни» [13, с. 121]. Тобто, політика, яка не усуває справжні глибинні причини війн, не може призвести до миру. Актуальність проголошеного положення є беззаперечним, не дивлячись на те, що воно було проголошено наприкінці XVIII ст. Більш того, Кантом висувається вимога до тих, хто укладає мир, мати щирі наміри в його укладанні саме як вічного миру. До речі, статут ООН має схожі положення – стосунки між державами мають передбачати неможливість нечистих намірів стосовно одна одної. Беззаперечною постає необхідність розрізнення і виявлення безпосередніх причин для війни з практичною перспективою їх усунення. Головна теза Канта стосовно вказаного полягає в тому, що неусувність війни залишається, коли зберігаються причини війни.

Друге положення як «трансцендентальний припис» переміщує у площину розуміння держави саме як публічної справи (*res publica*), на відміну від приватної справи: «Жодна самостійна держава ні у спадок, ні в результаті обміну, купівлі чи дарування не повинна бути придбана іншою державою» [там само]. Недотримання даного положення закладає підґрунтя порушення миру.

Із вказаних попередніх положень постає наступне, яке висвітлює питання щодо армії: третє «завершальне» положення скасовує «армії нападу і створює армії захисту». Власне, дане положення втілює в практичний вимір категоричний імператив Канта щодо заборони розглядати людину як засіб, в даному випадку саме солдата як засіб війни. Має бути розумний баланс між армією та іншими сферами суспільства.

Також важливого значення набуває п'яте положення щодо права суверенітету іншої держави як передумови встановлення миру. «Жодна держава не повинна насильно втручатися у політичній устрій і управління іншої держави» [13, с. 122]. На думку Канта, запобіжником щодо руйнівних ідей іншої держави має постати добра організація держави, в зв'язку з чим необхідно створити «політико-правовий інститут публічно-державної безпеки».

Коли закладаються певні принципи, на основі яких можливе об'єднання держав, має залишитися ще одна річ, без якої взагалі неможливе поставання миру, за Кантом: всі ці держави мають бути республіками. «Громадянський устрій кожної держави має бути республіканським» [13, с. 123]. Даний устрій передбачає заснованість членів суспільства на принципах свободи, залежність усіх від єдиного загального законодавства, рівність усіх (як громадян держави). «Республіка – це особливий етос, де громадяни реалізують свою розумну людську природу в активній участі в законодавчих процесах. Ця активність робить можливим верховенство права, де мораль і політика можуть збігатися» [14, с. 111]. Республіка передбачає врахування всіх істотних інтересів суспільства, а також залученість громадян в ухвалення рішень, за які вони несуть відповідальність. Тільки між республіками можливий вічний мир – такий висновок І. Канта. Саме республіканський устрій, за Кантом, «єдиний, що впливає з ідеї первісного договору, на якій повинно ґрунтуватися усіляке правове законодавство народу» [13, с. 123]. Тому поки існують республіки і не республіки – поставання миру не можливе. Республіканські країни повинні об'єднуватися одна з одною і становити силу, яка відлякне всіх можливих агресорів. Ця ідея протистояння війні винятково силою об'єднання на підставі договору і чітко прописаних правил – ключовий момент у Канта.

«Стан миру між людьми, які живуть поряд, не є природним станом (*status naturalis*), останнім, навпаки, є стан війни, тобто якщо і не безперервні ворожі дії, то постійна їх загроза. Отже, стан миру має бути встановлено...» [13, с. 123]. Тобто, мир – це не природна даність, на відміну від війни, і стан миру є результатом певних організаційних зусиль, мир потрібно створювати. Саме тому ідея вічного миру набуває свого неминучого регулятивного значення. Мир як кінцева мета соціального розвитку, до якої мають прагнути розумні істоти, оскільки альтернативи їй немає, (в іншому випадку мир можливий тільки на «гігантському цвинтарі людства»), організує взаємодію і спілкування людей в контексті дотримання угод, домовленостей і правил, які не підлягають уникненню та їхньому порушенню. Останнє є тим, що дарує надію на існування людства у стані справедливого миру. Тут безпосередньо починається взаємодія і взаємовплив політичних і моральних аспектів як характеристик раціоналізації життя розумних істот. «Те, що пізніше Габермас назве комунікативною раціональністю», вже в трактаті «До вічного миру» зазнає своєї першої артикуляції [14, с. 110].

Перша частина трактату «До вічного миру» обґрунтовує передумови миру і закладає принципи і правила, які здатні спрямовувати до миру. За Кантом, відсутність війни ще не означає поставання миру. Ба більше, вічний мир можливо забезпечити і встановити тільки через функціонування дієвих правових механізмів.

Ідея республіки, так само як й ідея вічного миру, має у Канта регулятивний характер, оскільки такий політичний устрій сприяє реалізації як окремої людини, так і людства в цілому на засадах права і закону. Наперед визначеність стану вічного миру, який має бути розбудований, виходячи із засад верховенства права, походить із телеологічної природи людського розуму. Тому висновки Канта, які стосуються розбудови республіки і світової федерації, постають як механізми імплементації норм міжнародного права з перспективою виходу в царину метаправа для встановлення стану вічного миру і подолання стану війни, враховуючи різновекторні інтеграційні стратегії і практики.

Висновки. Підсумовуючи наші історико-філософські розвідки, ми можемо визначити такі причини російсько-української війни, а саме: теоретично-методологічні та культурно-історичні. Якщо першими є забуття ідеї конструйованого характеру миру, а саме – що останній як штучний стан потрібно створити, в зв'язку з чим ми можемо констатувати

конструйований характер вічного миру на засадах верховенства права і справедливості, на відміну від дестабілізуючого стану війни. А другими причинами є соціально-історичний поступ Росії, який не створив умов для *res publica*, що стало ґрунтом для пропаганди «русского мира» з культом домодерних цінностей і пропагандою антиамериканізму, ксенофобії, авторитаризму та тероризму.

Мир – це результат цілеспрямованих зусиль. Філософські принципи, які розроблялися і були запропоновані в ході становлення концепції вічного миру, постають як відповідні засоби раціоналізації і впорядкування світу людського співжиття на противагу процесам ентропії, хаосу і дегуманізації.

Список використаної літератури

1. Kant I. Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. *Kant I. Werke in zwölf Bänden, Band 11, Herausgeber Wilhelm Weischedel*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1977. P. 195–251.
2. Ролз Джон. Теорія справедливості / Пер. з англ. О. Мокровольський: К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
3. Війна і суспільство. Круглий стіл «Філософської думки». *Філософська думка*. 2015. № 1. С. 5–59.
4. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Пер. з англ. Р. Димерця, В. Єрмоленка, Н. Іванової, Є. Мірошниченка, Т. Олійник. К.: Дух і Літера, 2000. 606 с.
5. Подебрад І. Трактат про встановлення миру у світі християнському / Пер. І.С. Андрусішин, А.С. Крилової; Передм, вступ. ст. М.К. Кеда. Чернігів: Десна – Поліграф, 2016. 28 с.
6. Джованні Піко делла Мірандола. Промова про гідність людини / Пер. з лат. Назарія Назарова. *Всесвіт*. 2013. №11-12. С. 44–64.
7. Еразм Роттердамський «Скарга миру». *Європейський Союз: від ідеї до імплементації. Практикум / Упорядники: М.К. Кеда та ін.: Навч.-метод. посібник*. Чернігів: Десна – Поліграф, 2017. 616 с. С. 71–85.
8. Хома О. Трактат Ж.-Ж. Руссо «Про суспільну угоду». *Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права*. К.: Port-Royal, 2001. С. 219–274.
9. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу / За ред. І.В. Яковлюка. К.: Ред.журн. «Право України», 2012. 208 с.
10. The Select Works of William Penn V1: Kessinger Publishing, LLC, 2007. ISBN: 9781432502089. 496 p.
11. Денисенко Н.В. Цивілізаційний розвиток людства: від потреби тривалого миру до сучасної актуалізації концепції вічного миру. *Світові конфлікти у XXI столітті: філософська рефлексія соціальних, економічних, екологічних, політичних та релігійних аспектів*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 жовтня 2018 р., м. Київ) / Укладачі: Новіков Б.В., Покулита І.К., Казаков М.А. К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2018. 145 с. С. 22–27.
12. Улашкевич Л.А. Концепція Кантівської теорії вічного миру і сучасність. *Молодий вчений*. 2019. №4 (68). С. 45–48.
13. Іммануїл Кант. До вічного миру. *Європейський Союз: від ідеї до імплементації. Практикум / Упорядники: М.К. Кеда та ін.: Навч.-метод. посібник*. Чернігів: Десна – Поліграф, 2017. 616 с. С. 121–133.
14. Мінаков М. Сучасність і мир. Уроки прикладного просвітництва Канта. *УКРАЇНА МОДЕРНА. Міжнародний інтелектуальний часопис*. 2019. Число 26. Тематичний випуск. С. 99–117.

**ACTUALIZATION OF THE CONCEPT
OF ETERNAL PEACE IN THE CONTEXT OF CIVILIZATIONAL
DEVELOPMENT OF MANKIND IN CONDITIONS OF WAR**

Nataliia Denysenko

*National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Faculty of Sociology and Law, Department of Philosophy
Peremohy ave., 37, 03056, Kyiv, Ukraine*

Tetyana Shchyrytsia

*National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Faculty of Sociology and Law, Department of Philosophy
Peremohy ave., 37, 03056, Kyiv, Ukraine*

The article actualizes the philosophical and practical problems of the concept of eternal peace in the context of the unfair, terrorist and cynical war of the Russian Federation against Ukraine. In the situation that has developed in the world since February 24, 2022, there is an urgent need and necessity for a thorough philosophical reflection on the problems of finding means of preventing and preventing wars, as well as mechanisms for reproducing humanity. In this respect, the experience of European philosophers, especially philosophers of the XVII–XVIII centuries, the Enlightenment era has universal significance and outlines the directions of practical application for the emergence and provision of a state of eternal peace as an unconditional, highest value and antipode to war. On the basis of structural-functional, phenomenological-hermeneutical and comparative approaches, philosophical reflection of such phenomena as peace and war is carried out, the specifics of their interpretation and justification in the context of the paradigmality of the historical development of philosophical knowledge are revealed. The article examines the genesis of the concept of "eternal peace" and its final design in the philosophical work of I. Kant in the aspect of identifying the regulatory nature of the idea of eternal peace and the possibility of its institutional support. Eternal peace needs to be implemented in the context of finding effective legal mechanisms that serve as safeguards and Prevention of wars based on the values of freedom and Justice. Important milestones in the Constitution of the content field of those values and norms that are laid down by the projects of "eternal and just peace" as the antithesis of war and violence are considered. The article states that the specificity of eternal peace lies in its structured nature based on the rule of law and justice, in contrast to the destabilizing state of war. Peace as a goal, value and meaning of civilizational progress is a constructed state that should appear as a result of organizational efforts of many components of Social Development. This is a manifestation of the tendency of "communicative rationalization" (Y. Habermas), which is caused by the interaction and mutual influence of political and moral norms, which, in contrast to the processes of entropy, chaos and dehumanization, are the basic factors of humanized ordering of the world of human cohabitation.

Key words: eternal peace, war and peace, social agreement, human rights, social justice, equality, freedom.